

Guarantee of Violation of Civil Rights by Officers in the Code of Criminal Procedure

Amirhasan Abolhasani
PhD in Criminal Law and Criminology and University Lecturer

ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی توسط ضابطین در قانون آئین دادرسی کیفری

امیر حسن ابوالحسنی
دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی و مدرس دانشگاه
a.abolhasani18@yahoo.com

Mohammad Sadeh Amiri
Master Student of Criminal Law and Criminology, Tabnak
Lamerd Non-Profit University, Lamerd, Iran (Corresponding
Author)

محمدصادق امیری
دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه غیرانتفاعی تابناک لامرد،
لامرد، ایران (نویسنده مسئول)
mr.amiri2009@gmail.com

Abstract

Judicial officers have a very important role in detecting a crime and conducting a preliminary investigation, in which there is a risk of violating the rights of the accused. The protection of civil rights is closely related to the actions and decisions of officers. Therefore, while the observance of citizenship rights depends on the correct and fair actions of judicial, law enforcement and intelligence officials, the first to face a criminal phenomenon are judicial officers. The first stage in which the rights of individuals may be violated is the stage of crime detection and prosecution. In this regard, the Constitution of the Islamic Republic of Iran, the Law on Respect for Legitimate Freedoms and the Protection of Citizenship, and the Code of Criminal Procedure can be mentioned, which have moved towards the observance of citizenship rights. Examining the duties and responsibilities of judicial officers in the Code of Criminal Procedure, especially Articles 28 to 63, we can understand the importance and status of civil rights for which enforcement is guaranteed, and it is a fact that more duties are assigned to officers. And has increased the cases that officers are also prohibited from doing. Also, the attention and efforts of the officials have caused the Charter of Citizenship Rights to be prepared by the Vice President for Legal Affairs, which also shows the importance and status of citizenship rights.

Keywords: Judicial Officers, Criminal Procedure Code, Citizenship Rights.

چکیده

ضابطان دادگستری نقش بسیار مهمی در کشف جرم و انجام تحقیقات مقدماتی دارند که در این راستا خطر تضییع حقوق متهم نیز وجود دارد. حفظ حقوق شهروندی ارتباط تنگاتنگی با اقدامات و تصمیمات ضابطین دارد بنابراین، در عین حال که رعایت حقوق شهروندی در گرو اقدامات صحیح و عادلانه مسئولان قضایی، انتظامی و اطلاعاتی کشور می‌باشد، اولین کسانی که با پدیده مجرمانه روبه رو می‌شوند ضابطان دادگستری بوده و اولین مرحله‌ای هم که ممکن است حقوق افراد تضییع شده و مورد تعدی واقع شود، مرحله کشف جرم و تعقیب آن است. در این راستا قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی و قانون آئین دادرسی کیفری را می‌توان نام برد که به سمت رعایت حقوق شهروندی پیش رفته‌اند. از بررسی تکالیف و وظایف ضابطین دادگستری در قانون آئین دادرسی کیفری به خصوص از مواد ۲۸ تا ۶۳ می‌توان به اهمیت و جایگاه حقوق شهروندی پی برد که برای آن ضمانت‌اجرا قرار داده شده است و این واقعیت مسلم است که تکالیف بیشتری را بر ضابطان محول کرده و مواردی را که ضابطان از انجام آن نیز ممنوع هستند را افزایش داده است. همچنین توجه و اهتمام مسئولین باعث شده تا منشور حقوق شهروندی توسط معاونت حقوقی ریاست جمهوری تهیه گردد که این نیز نشان از توجه به اهمیت و جایگاه حقوق شهروندی است.

واژگان کلیدی: ضابطان دادگستری، قانون آئین دادرسی کیفری، حقوق شهروندی.

<p>ارجاع: ابوالحسنی، امیرحسن؛ امیری، محمدصادق؛ (۱۴۰۱)، ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی توسط ضابطین در قانون آئین دادرسی کیفری، تمدن حقوقی، شماره ۱۱.</p>
<p>Copyrights: Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.</p>
 <p>CC BY-NC-SA</p>
 <p>COPE COMMITTEE ON PUBLICATION ETHICS</p>

مقدمه

فرآیند دادرسی کیفری حوزه‌ای است که حقوق شهروندی در آن از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. تعقیب، تحقیق، محاکمه و سلب آزادی افراد مناسب‌ترین بستر است که حقوق شهروندی در آن قابلیت نقض شدن را داراست و می‌طلبد که در این راستا دقت و نظارت بیشتری صورت پذیرد لذا این دقت و نظارت به وسیله تضمینات قانونی میسر می‌باشد. این سوال در ذهن هر شهروندی متصور است که شکل‌های مختلف ضمانت‌اجرائی در قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ چیست؟ فلسفه و مبانی ضمانت‌اجرای پیش‌بینی شده توان حفظ و صیانت از حقوق شهروندی را داراست؟ حقوق و آزادی‌های فردی ارزش‌واعتباری است که تمامی جوامع برای آن قائل‌اند و اهمیت و جایگاه حقوق شهروندی به ویژه بر صاحب‌نظران پوشیده نیست. اصل برائت ایجاب می‌کند که شهروندان را ناکرده بزه فرض کرده و تا موقعی که به حکم دادگاه صالح محکوم نگردیده‌اند، از اعمال هر گونه واکنش کیفری نسبت به آنان خودداری کنیم لذا حقوق شهروندی در سایه قوانین و مقررات بر آن است تا از هرگونه تعدی و تجاوز احتمالی به حق و آزادی‌های مشروع شهروندان سخن گوید.

در این بین ضابطان دادگستری که به عنوان اولین مداخله‌گر و بازوان اجرایی نظام عدالت کیفری یک جامعه محسوب می‌شوند می‌توانند با برخورد با شهروندان از عملکرد خود آثار مطلوب یا نامطلوب اجرای قانون در جامعه را به جای بگذارند. سرلوحه کاری ضابط باید اصل قانونی بودن جرم مجازات باشد و لذا بعضی از انحرافات اجتماعی که در اصل قانونی بودن جایی ندارند از حیثه وظایف ضابط خارج

می‌گردند و این اصل قانونی بودن جرم و مجازات است که مرزی بین اخلاق و قانون ایجاد می‌کند. حق هر شهروند داشتن حق حیات، امنیت و حفظ حریم خصوصی با آزادی اراده است که این در سایه یک نظام دادرسی عادلانه محقق خواهد شد.

حفظ حقوق شهروندی ارتباط تنگاتنگی با اقدامات و تصمیمات ضابطین دارد. پلیس به عنوان شاخص‌ترین مصداق ضابط عام دادگستری و خط مقدم ارتباط با مردم، وظیفه تأمین نظم، امنیت و پیشگیری از جرایم و بازوان اجرایی نظام عدالت کیفری به عنوان یکی از مهم‌ترین مصادیق امنیت «حقوق عمومی» را بر عهده دارد. «حقوق عمومی» اقتضاء دارد قاعده تقدم حقوق عمومی بر حقوق فردی به مورد اجرا گذاشته شود اما در این میان، نباید «حقوق عموم» به محاق رفته، تحقیر و تخفیف داده شود! همانطور که امنیت از حقوق پایه است، عدالت و آزادی نیز اساس و لازمه فرآیند دادرسی نظام عدالت کیفری است و هیچ توجیهی نمی‌تواند برای تضييع حقوق بشر را صادر کرده و حقوق شهروندی را در سنگلاخ اراده یکجانبه و فائقه قدرت، زمین گیر کند.

تضمین حقوق شهروندی در رویکردها و کارکردهای ضابطین، موضوعی است که در عرصه بین‌الملل و پارادایم حقوق بشری دنیای مدرن، دغدغه برانگیز شده و مورد بحث و نظر فراوان قرار گرفته است. حال سوال این است که: فلسفه و مبانی ضمانت‌اجرای نقض حقوق شهروندی توسط ضابطین دادگستری در حفظ حقوق شهروندی چیست و چگونه تضمین می‌شود؟

۱- قانونی بودن تکالیف و وظایف ضابطین دادگستری

نگاهی به ماده «۴» قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران صوب ۱۳۶۹ نشان می‌دهد که تنها بخشی از وظایف نیروی انتظامی، خدمت به عنوان ضابط دادگستری است. همچنین عبارت به کار رفته در بند «الف»^۱ ماده ۲۹ قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ که تنها به فرماندهان، افسران و درجه داران آموزش دیده نیروی انتظامی اشاره کرده و در ماده «۳۰»^۲ قانون فوق احراز ضابط بودن را منوط به فراگیری مهارت‌های لازم با گذراندن دوره‌های آموزشی زیر نظر مرجع قضایی مربوط و تحصیل کارت

۱- ماده ۲۹: ضابطان دادگستری عبارتند از: الف- ضابطان عام شامل فرماندهان، افسران و درجه داران نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران که آموزش مربوط را دیده باشند.

۲- ماده ۳۰: احراز عنوان ضابط دادگستری، علاوه بر وثاقت و مورد اعتماد بودن منوط به فراگیری مهارت‌های لازم با گذراندن دوره‌های آموزشی زیر نظر مرجع قضایی مربوط و تحصیل کارت ویژه ضابطان دادگستری است. تحقیقات و اقدامات صورت گرفته از سوی اشخاص فاقد این کارت، ممنوع و از نظر قانونی بدون اعتبار است.

ویژه ضابطان دادگستری دانسته است. تعریف ماده ۲۹ و تبصره^۳ آن عدم تلقی سربازان وظیفه به عنوان ضابط دادگستری است و در تعریف فوق از کارمندان شاغل در نیروی انتظامی نامی نبرده است که به نظر می‌رسد کارمندان ضابط دادگستری محسوب نمی‌شوند. اما جای سوال این است که اگر کارمندی مهارت‌های لازم و دوره‌های آموزشی را گذرانده باشد و شرایط اخذ کارت ضابط بودن را دارا باشد نیز می‌تواند تحت نظارت و تعلیمات فرماندهان مربوطه که ضابط محسوب می‌شوند همانند تبصره ماده ۲۹ در مورد سربازان وظیفه در این مورد انجام وظیفه نماید.

۲- ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی توسط ضابطین

۲-۱- ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی در جرائم مشهود توسط ضابطین

ضابطان دادگستری درباره جرایم مشهود تمام اقدامات لازم را به منظور حفظ آلات، ادوات، آثار، علائم و ادله وقوع جرم و جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم و یا تبانی، به عمل می‌آورند، تحقیقات لازم را انجام می‌دهند و بلافاصله نتایج و مدارک به دست آمده را به اطلاع دادستان می‌رسانند. همچنین چنانچه شاهد یا مطلعی در صحنه وقوع جرم حضور داشته باشد؛ اسم، نشانی، شماره تلفن و سایر مشخصات ایشان را أخذ و در پرونده درج می‌کنند. ضابطان دادگستری فقط در صورتی می‌توانند متهم را بازداشت نمایند که قرائن و امارات قوی بر ارتکاب جرم مشهود توسط وی وجود داشته باشد.

۲-۲- ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی در جرائم غیرمشهود توسط ضابطین

طبق ماده «۴۴»^۴ قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ ضابطان دادگستری به محض اطلاع از وقوع جرم، در جرائم غیرمشهود مراتب را برای کسب تکلیف و أخذ دستوره‌های لازم به دادستان اعلام می‌کنند

۳- تبصره: کارکنان وظیفه، ضابط دادگستری محسوب نمی‌شوند، اما تحت نظارت ضابطان مربوط در این مورد انجام وظیفه می‌کنند و مسئولیت اقدامات انجام شده در این رابطه با ضابطان است. این مسئولیت نافی مسئولیت قانونی کارکنان وظیفه نیست.

۴- ماده ۴۴: ضابطان دادگستری به محض اطلاع از وقوع جرم، در جرائم غیرمشهود مراتب را برای کسب تکلیف و أخذ دستوره‌های لازم به دادستان اعلام می‌کنند و دادستان نیز پس از بررسی لازم، دستور ادامه تحقیقات را صادر و یا تصمیم قضائی مناسب اتخاذ می‌کند. ضابطان دادگستری درباره جرایم مشهود، تمام اقدامات لازم را به منظور حفظ آلات، ادوات، آثار، علائم و ادله وقوع جرم و جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم و یا تبانی، به عمل می‌آورند، تحقیقات لازم را انجام می‌دهند و بلافاصله نتایج و مدارک به دست آمده را به اطلاع دادستان می‌رسانند. همچنین چنانچه شاهد یا مطلعی در صحنه وقوع جرم حضور داشته باشد؛ اسم، نشانی، شماره تلفن و سایر مشخصات ایشان را أخذ و در پرونده درج می‌کنند. ضابطان دادگستری در اجرای این ماده و ذیل ماده (۴۶) این قانون فقط در صورتی می‌توانند متهم را بازداشت نمایند که قرائن و امارات قوی بر ارتکاب جرم مشهود توسط وی وجود داشته باشد.

و دادستان نیز پس از بررسی لازم، دستور ادامه تحقیقات را صادر و یا تصمیم قضایی مناسب اتخاذ می‌کند. لذا چنانچه ضابطی در جرم غیرمشهود بدون کسب تکلیف و اخذ دستورهای لازم اقدام به جلب، دستگیری، بازرسی از منازل در راستای پیشگیری و کشف جرم نمود ضمانت‌اجرای نقض حقوق شهروندی ورود غیرمجاز و بازداشت غیرقانونی برای وی متصور است.

۲-۳- ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی توسط ضابطین در عدم تفهیم حقوق شاکی و تحویل

رسید پرونده به وی

حقوق مقرر برای شاکی در فرآیند عدالت کیفری را به لحاظ رسیدگی می‌توان شامل موارد ذیل دانست: حق اقدام و به رسمیت شناخته شدن در کلیه مراحل دادرسی کیفری. حق مطلع شدن از فرآیند دادرسی و اتفاقات رخ داده در پرونده کیفری. حق تظلم خواهی یا مطلع کردن مقامات رسمی از وقوع جرم. حق داشتن وکیل یا مشاور حقوقی. حق حفظ امنیت و حریم خصوصی. حق جبران خسارت وارده از سوی بزهکار در صورت عدم امکان از سوی دولت. حق خارج شدن از فرآیند عدالت کیفری (یوسفی، ۱۳۹۳، ۶۰).

۲-۴- ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی توسط ضابطین دادگستری در مقابل متهم

ضرورت تفهیم فوری و کتبی موضوع اتهام و دلایل آن به متهم برابر ماده «۴۶» قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ را باید از دیگر دستوردهای نوین این قانون برشمرد. به علاوه، به موجب ماده «۴۸» قانون مذکور؛ با شروع تحت نظر قرار گرفتن، متهم می‌تواند تقاضای حضور وکیل نماید. وکیل باید با رعایت و توجه به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات، با شخص تحت نظر ملاقات نماید و وکیل می‌تواند در پایان ملاقات با متهم که نباید بیش از یک ساعت باشد، ملاحظات کتبی خود را برای درج در پرونده ارائه دهد.

۵- ماده ۴۶: ضابطان دادگستری مکلفند نتیجه اقدامات خود را فوری به دادستان اطلاع دهند. چنانچه دادستان اقدامات انجام شده را کافی نداند، می‌تواند تکمیل آن را بخواهد. در این صورت، ضابطان باید طبق دستور دادستان تحقیقات و اقدامات قانونی را برای کشف جرم و تکمیل تحقیقات به عمل آورند، اما نمی‌توانند متهم را تحت نظر نگه دارند. چنانچه در جرائم مشهود، نگهداری متهم برای تکمیل تحقیقات ضروری باشد، ضابطان باید موضوع اتهام و ادله آن را بلافاصله و به طور کتبی به متهم ابلاغ و تفهیم کنند و مراتب را فوری برای اتخاذ تصمیم قانونی به اطلاع دادستان برسانند. در هر حال، ضابطان نمی‌توانند بیش از بیست و چهار ساعت متهم را تحت نظر قرار دهند.

۶- ماده ۴۸: با شروع تحت نظر قرار گرفتن، متهم می‌تواند تقاضای حضور وکیل نماید. وکیل باید با رعایت و توجه به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات، با شخص تحت نظر ملاقات نماید و وکیل می‌تواند در پایان ملاقات با متهم که نباید بیش از یک ساعت باشد ملاحظات کتبی خود را برای درج در پرونده ارائه دهد.

لذا از بررسی مواد ۴۱، ۴۶، ۴۸، ۴۹ و ۵۰ قانون آئین دادرسی کیفری می‌توان حقوق شهروندی متهم را که رعایت آن یک تکلیف قانونی است استنباط نمود که ضمانت اجرای نقض آن بر اساس ماده «۶۳»^۷ قانون فوق با یک تنبیه انضباطی پیش بینی گردیده است.

این همه توجه به حقوق متهم و شناخت تمامی حقوق ایشان در مقابل حقوق شاکی توجه به چیست؟ عدم رعایت حقوق شهروندی مقرر در قوانین و مقررات موجب تحقق ضمانت‌های قانونی نقض آن قواعد بوده و با مامورین ناقض یا اهمال‌کننده در اجرای این قوانین یا مقررات، طبق قوانین و مقررات عمومی و به ویژه قوانین مربوط به تخلفات اداری و مقررات کیفری رفتار خواهد شد. بر این اساس، ضابطان ملزم به اطلاع دادن به خانواده دستگیرشدگان می‌باشند (خالقی، ۱۳۸۸، ۶۱).

۲-۵- ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی در نحوه بازجویی از متهم

بازجویی از روش‌های قدیمی و مرسوم کسب اطلاعات در کشف علمی جرایم بوده و سابقه تاریخی آن به گذشته‌های دور بر می‌گردد و امروزه نیز یکی از روش‌های مؤثر می‌باشد و در سطح جهان شاید میلیون‌ها برگ بازجویی روزانه تنظیم می‌شود. بازجویی در حال حاضر سیر تکاملی پیموده و به روش‌های فنی و تکنیکی انجام می‌شود و اصول روانشناسی و سایر علوم نیز در آن به کار گرفته شده و به صورت یک فن ظاهر گردیده است. دیدگاه افراد نیز تا حدودی نسبت به بازجو که وی را فردی خشن و بی‌رحم که فقط از طریق شکنجه اعترافات به حق و ناحق می‌گرفت عوض شده و بازجو را فردی آگاه به علوم جدید تصور می‌نمایند. با پیشرفت روش‌های بازجویی و تکیه به روش‌های علمی و تکنیکی، روش‌های غیرانسانی گذشته فراموش شده و اصول فنی بازجویی قضایی جایگزین آن گردیده است. با به کارگیری این فنون پرده از بسیاری از اسرار برداشته شده، حقیقت آشکار می‌گردد. لذا متهم به هیچ وجه مایل به دان اطلاعات و بیان حقایق نمی‌باشد بلکه سعی در کتمان آن دارد و این جاست که اهمیت کار ضابط در بازجویی روشن می‌گردد و لازم است بازجو با مجهز شدن به انواع فنون و یادگیری روش‌های نوین، قدرت و توانایی‌های لازم را برای به دست آوردن اطلاعات کسب کرده و آن را به موقع به کار گیرد.

در بازجویی توجه به نکات ذیل حائز اهمیت است: پرهیز از سوالات تلقینی یا اغفال یا اکراه متهم. عدم اجبار متهم به اقرار. پرهیز از سوالات غیرمرتبط با موضوع. پرهیز از شکنجه و کتک کاری. توجه به

۷- ماده ۶۳: تخلف از مقررات مواد (۳۰)، (۳۴)، (۳۵)، (۳۷)، (۳۸)، (۳۹)، (۴۰)، (۴۱)، (۴۲)، (۴۹)، (۵۱)، (۵۲)، (۵۳)، (۵۵)، (۵۹) و (۱۴۱) این قانون توسط ضابطان، موجب محکومیت به سه ماه تا یک سال انفصال از خدمات دولتی است.

روشن شدن حقیقت. توجه به مکان و زمان بازجویی. داشتن منطق و استدلال قوی در بازجویی. حفظ حیثیت و آبروی بازجو شونده. به کارگیری تکنیک‌های متعدد در بازجویی.

از جمله تکنیک‌های مورد استفاده در بازجویی تکنیک تکرار سوال می‌باشد که در این روش یک سوال به طرق مختلف که برای متهم معین نباشد مطرح شده و پاسخ‌های آن با هم مقایسه می‌گردد. معمولاً متهم در حین پاسخگویی دچار تردید می‌شود و مبادرت به ضدونقیض گویی می‌نماید که می‌توان برای کشف حقیقت از آن بهره‌برداری کرد. در بازجویی نباید همه تلاش برای متهم کردن فردی به کار گرفته شود بلکه سعی در جهت روشن شدن حقیقت باشد تا فردی بی‌گناه گرفتار نشده و یا بدون جهت محکوم نگردد. حتک حرمت و حیثیت افراد، شکنجه، فاش نمودن اطلاعات شخصی اشخاص، اجبار شخص به شهادت، اقرار یا سوگند ممنوع بوده و برابر ماده «۶۰»^۸ قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ طرح سوالات خارج از موضوع، طرح سوالات تلقینی یا اغفال کننده، اجبار یا اکراه متهم ممنوع بوده و ضمانت اجرای کیفری برای ضابط داشته است که شناخت آن می‌تواند در سلامت و عدالت قضایی مؤثر واقع گردد (غلامرضایی آزاد و همکاران، ۱۳۹۸، ۱۹).

۲-۶- ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی در مقابل دستورات مقام قضایی

مطابق ماده «۵۹»^۹ قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ ضابطان دادگستری مکلفند اوراق بازجویی و سایر مدارک پرونده را شماره‌گذاری نمایند و در صورت مجلسی که برای مقام قضایی ارسال می‌کنند، تعداد کل اوراق پرونده را مشخص کنند. لزوم برگ شماری اوراق بازجویی و مدارک پرونده توسط ضابطان دادگستری و الزام مدیر دفتر دادرسی و دادگاه به رعایت این مهم و مسئولیت قانونی ناشی از تخلف از آن برای آن‌ها، طبق تبصره^{۱۰} ذیل ماده ۵۹، سه ماه تا یک سال انقصال از خدمات دولتی از دیگر نکات مهم و ضمانت اجرای مطروحه می‌باشد.

۸- ماده ۶۰ در بازجویی‌ها اجبار یا اکراه متهم، استفاده از کلمات موهن، طرح سوالات تلقینی یا اغفال کننده و سوالات خارج از موضوع اتهام ممنوع است و اظهارات متهم در پاسخ به چنین سوالاتی و همچنین اظهاراتی که ناشی از اجبار یا اکراه است، معتبر نیست. تاریخ، زمان و طول مدت بازجویی باید در اوراق صورت مجلس قید شود و به امضاء یا اثر انگشت متهم برسد.

۹- ماده ۵۹: ضابطان دادگستری مکلفند اوراق بازجویی و سایر مدارک پرونده را شماره‌گذاری نمایند، در صورت مجلسی که برای مقام قضایی ارسال می‌کنند، تعداد کل اوراق پرونده را مشخص کنند.

۱۰- تبصره: رعایت مفاد این ماده در خصوص شماره‌گذاری اوراق پرونده توسط مدیر دفتر در دادسرا و دادگاه، الزامی و تخلف از آن موجب محکومیت به سه ماه تا یک سال انقصال از خدمات دولتی است.

۲-۷- ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی توسط ضابطین در مرحله تعقیب

این تکالیف را می‌توان در دو شاخه تحت عنوان جرایم مشهود و غیرمشهود بررسی نمود که هر کدام تکالیف خاصی را در مرحله تعقیب برای ضابط ایجاب می‌نماید. این تکالیف به صراحت در مواد قانونی آورده شده‌اند مثلاً در صدر ماده ۴۴ قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ تکالیف ضابط در جرایم غیرمشهود را بیان کرده که ضابط می‌بایست مراتب را برای کسب تکالیف و اخذ دستورهای لازم به دادستان اعلام نماید و دادستان نیز پس از بررسی لازم، دستور ادامه تحقیقات را صادر و یا تصمیم قضایی مناسب اتخاذ می‌کند. در ذیل ماده ۴۴ قانون فوق درباره جرایم مشهود تکالیفی برای ضابط منظور نموده است که ضابط می‌بایست تمام اقدامات لازم را به منظور حفظ آلات، ادوات، آثار، علائم و ادله وقوع جرم و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم به عمل آورد. همچنین در ماده ۴۶ قانون مذکور تکالیفی برای ضابط قید گردیده است که ضابط مکلف است طبق دستور دادستان تحقیقات و اقدامات قانونی برای کشف جرم و تکمیل تحقیقات به عمل آورد.

۲-۸- ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی در مرحله تحقیقات

اجرای دستورات صادره از سوی مقام قضایی مهم‌ترین ارتباط ضابط با قاضی در نظام دادرسی کیفری است. قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ شرایط و ویژگی دستور مقام قضایی را خطاب به ضابط در ماده «۳۴»^{۱۱} چنین بیان نموده که بایستی به صورت کتبی، صریح، با قید مهلت باشد که این خود یک ویژگی اساسی محسوب می‌شود که ضابط می‌بایست حداکثر ظرف مدت بیست و چهار ساعت دستورات شفاهی را ضمن انجام دستورها و درج مراتب و اقدامات معموله در صورت‌مجلس و حداقل در اسرع وقت به امضای مقام قضایی برساند و بر اساس ماده ۳۵ قانون فوق ضابط مکلف است نسبت به انجام دستورها و تکمیل پرونده در اسرع وقت در مدتی که از طرف دادستان یا مقام قضایی تعیین نموده است اقدام نماید. ضابطان در زمان تحقیقات حق تفتیش و بازرسی یا احضار و جلب اشخاص را ندارند و در ماده

۱۱- ماده ۳۴: دستورهای مقام قضائی به ضابطان دادگستری به صورت کتبی، صریح و با قید مهلت صادر می‌شود. در موارد فوری که صدور دستور کتبی مقدور نیست، دستور به صورت شفاهی صادر می‌شود و ضابط دادگستری باید ضمن انجام دستورها و درج مراتب و اقدامات معموله در صورت مجلس، در اسرع وقت و حداکثر ظرف بیست و چهار ساعت آن را به امضای مقام قضائی برساند.

«۴۲» قانون فوق نیز می‌بینیم که قانونگذار تکلیفی بر ضابط قلمداد نموده است که بازجویی و تحقیقات از زنان و افراد نابالغ، در صورت امکان توسط ضابطان آموزش دیده زن صورت پذیرد که این نشان از توجه به حقوق شهروندی‌ای است که قانونگذار به آن توجه نموده است. انجام هرگونه تعقیب و تحقیق در جرائم زنا و لواط و سایر جرائم منافی عفت ممنوع است و پرسش از هیچ فردی در این خصوص مجاز نیست، مگر در مواردی که جرم در مرئی و منظر عام واقع شود و یا دارای شاکی باشد که در این صورت، تعقیب و تحقیق فقط در محدوده شکایت و یا اوضاع و احوال مشهود توسط قاضی دادگاه انجام می‌شود.

۹-۲- ضمانت اجرای نقض حقوق شهروندی در مرحله اجرای احکام

اجرای احکام نهایی‌ترین و آخرین مرحله دادرسی کیفری به حساب می‌آید. اگر گفته شود که دادرسی کیفری فقط برای تحقق بخشیدن به این مرحله صورت می‌گیرد سخنی نادرست نخواهد بود. در حقیقت هدف از رسیدگی کیفری رسیدن به این مطلب می‌باشد که احراز وقوع جرم و صحت انتساب آن و محقق بودن مسئولیت کیفری متهم و مجازات و یا اقدامات تأمینی و تربیتی درباره او به موقع اجراء گذاشته شود تا در جامعه هیچ بزهکاری کیفر ندیده و اصلاح نشده باقی نماند. بدیهی است که اگر حکم و رای صادره که با تمام تلاش‌ها و کوشش‌های مراجع کیفری به نتیجه رسیده و از سوی دیگر بار مالی سنگین که بر دوش دولت و جامعه نموده اگر به موقع اجراء نشود و یا قدر مسلم اجرای حکم آن قدرت و توان را در اجرا نداشته باشد طبیعتاً نخواهد توانست هدف‌های مجازات و یا اقدامات تأمینی و تربیتی را برآورده نماید. در بند هشتم^{۱۳} ماده ۴ قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۹ اجرا و ابلاغ احکام قضایی به عنوان یکی از وظایف شناخته شده به نیروی انتظامی به عنوان ضابط محول شده است. با نگاهی به ماده «۴۹۶»^{۱۴} قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ تمام ضابطان دادگستری، نیروهای نظامی و انتظامی،

۱۲- ماده ۴۲: بازجویی و تحقیقات از زنان و افراد نابالغ در صورت امکان باید توسط ضابطان آموزش دیده زن و با رعایت موازین شرعی انجام شود.

۱۳- ماده ۴: مأموریت و وظایف نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران عبارت است از: ۸- انجام وظایفی که بر طبق قانون به عنوان ضابط قوه قضائیه به عهده نیروی انتظامی محول است از قبیل: الف- مبارزه با مواد مخدر. ب- مبارزه با قاچاق. ج- مبارزه با منکرات و فساد. د- پیشگیری از وقوع جرم. ه- کشف جرایم. و- بازرسی و تحقیق. ز- حفظ آثار و دلایل جرم. ح- دستگیری متهمین و مجرمین و جلوگیری از فرار و اختفاء آن‌ها. ط- اجرا و ابلاغ احکام قضایی.

۱۴- ماده ۴۹۶: تمام ضابطان دادگستری، نیروهای انتظامی و نظامی، مقامات و مستخدمان وزارتخانه‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی و نهادهای عمومی غیردولتی و سازمان‌ها و نهادهایی که شمول قانون بر آنان مستلزم ذکر یا تصریح نام است، در حدود

مقامات و مستخدمان وزارتخانه‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی و نهادهای عمومی غیردولتی و سازمان‌ها و نهادهایی که شمول قانون بر آنان مستلزم ذکر یا تصریح نام است، در حدود وظایف خود مکلفند دستور قاضی اجرای احکام کیفری را در مقام اجرای رای که مرتبط با اجرای آن است رعایت کنند. متخلف از مقررات این ماده، علاوه بر تعقیب انتظامی و اداری به مجازات مقرر قانونی نیز محکوم می‌شود.

نتیجه

تعقیب، تحقیق، محاکمه و سلب آزادی افراد مناسب‌ترین بستر است که حقوق شهروندی در آن قابلیت نقض شدن را دارا است و می‌طلبد که در این راستا دقت و نظارت بیشتری صورت پذیرد. لذا این دقت و نظارت به وسیله تضمینات قانونی میسر می‌باشد. با توجه به تأکید دین مبین اسلام در خصوص بزرگ شمردن کرامت انسانی و رعایت حرمت و حقوق همه شهروندان با بهره‌گیری از آیات، احادیث و همچنین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۵ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. لیکن پیش از آن و در سال ۱۳۶۱ بنیانگذار کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) فرمانی صادر نمودند که ناظر بر رعایت و تأکید بر حقوق شهروندان از بعد قضایی است که این فرمان به فرمان هشت ماده‌ای معروف می‌باشد. اهمیت و جایگاه حقوق شهروندی توسط ضابطین دادگستری در قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با این واقعیت مسلم است که تکالیف بیشتری را بر ضابطان محول کرده و مواردی را که ضابطان از انجام آن نیز ممنوع هستند را نیز افزایش داده است. شناخت و آگاهی شهروندان نسبت به وظایف دستگاه قضایی و پلیس، باعث می‌شود که پلیس در برخورد با حقوق شهروندان فرصت‌ها و امکانات موجود را شناسایی کند و از آن‌ها به نحو مطلوب استفاده کند.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

وظایف خود مکلفند دستور قاضی اجرای احکام کیفری را در مقام اجرای رأی که مرتبط با اجرای آن است رعایت کنند. متخلف از مقررات این ماده، علاوه بر تعقیب انتظامی و اداری، به مجازات مقرر قانونی نیز محکوم می‌شود.

منابع

- خالقی، علی، ۱۳۸۸، **آئین دادرسی کیفری**، تهران، انتشارات شهر دانش.
- غلامرضایی آزاد، هدیه؛ مهرا، نسرين؛ کوشکی، غلامحسن، ۱۳۹۸، مؤلفه‌های تأثیرگذار سیاست کیفری در تمایل به قراردادهای بازداشت موقت یا نظارت قضایی در فقه اسلامی، حقوق ایران و انگلستان، **پژوهشنامه حقوق اسلامی**، شماره ۲۰.
- یوسفی، ایمان، ۱۳۹۳، **آئین دادرسی کیفری**، چاپ اول، تهران، انتشارات میزان.

قوانین

- قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۹
- قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲